

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОТАС ОКСАНА ЛЮБОМИРІВНА

УДК 37.013.42:37.048.4:371.134

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО
СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Михайлишин Галина Йосипівна,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
доцент кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Карпенко Олена Георгіївна,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри теорії
та технології соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Отрощенко Наталія Леонідівна,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри соціальної педагогіки

Захист відбудеться «20» грудня 2012 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «19» листопада 2012 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні проблеми суспільства орієнтують вищу освіту на вирішення пріоритетних завдань, що стосуються багатоаспектної виховної діяльності з учнями загальноосвітнього навчального закладу. Розв'язання означеного питання можливе за умови підготовки такого соціального педагога, який володів би ґрунтовними знаннями, професійними компетенціями, навичками педагогічного проектування в підготовці учнівської молоді до життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Складність соціально-економічних умов у державі, зростання орієнтації на міжнародний економічний ринок праці, неузгодженість потреб суспільства в певних професіях і труднощі у виборі випускниками загальноосвітніх навчальних закладів майбутнього фаху потребують повноцінного соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Актуальність вказаної проблеми підтверджується низкою державних документів, у яких окреслено завдання роботи з молоддю, її підтримки і захисту, зокрема: Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Концепцією профорієнтації учнівської молоді, Концепцією державної системи професійної орієнтації населення та ін. При цьому супровід професійного самовизначення розглядається на державному рівні як визначальний аспект соціальної політики у сфері захисту і підтримки молоді.

Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах знайшли відображення в окремих дисертаційних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених (І. Богданової, Р. Вайноли, Ю. Галагузової, О. Карпенко, Л. Міщик, О. Москалюк, В. Поліщук, Т. Спіріної, Н. Чернухи, Р. Чубук та ін.) та у наукових працях (О. Безпалько, В. Бочарової, І. Звереві, А. Капської, І. Миговича, С. Харченка та ін.). Проблему технологічної підготовки соціальних педагогів досліджували О. Гура, І. Зимня, І. Козич, О. Пожидаєва, З. Фалинська та ін. Питання професійної підготовки соціальних педагогів у зарубіжних країнах розглядали Л. Віннікова, С. Когут, А. Кулікова, Г. Лещук, О. Павлішак, О. Пришляк, В. Тименко та ін.

Низка дисертаційних досліджень розкриває окремі аспекти соціально-педагогічної роботи зі старшокласниками в умовах загальноосвітнього навчального закладу, зокрема: соціально-правовий захист (Н. Агаркова), профорієнтаційну діяльність (Н. Отрощенко), формування потенціалу професійного самовдосконалення (І. Уличний), формування культури життєвого самовизначення і духовних цінностей (Т. Цюман, С. Мукомел), виховання моральної та екологічної культури (Л. Нечипорук, Н. Шевченко) та ін.

Вітчизняною і зарубіжною психолого-педагогічною наукою накопичено значний теоретичний доробок та емпіричний досвід у сфері організації професійного самовизначення та професійної орієнтації учнівської молоді, що висвітлюються у працях таких учених, як Г. Балл, В. Бодров, Е. Зеєр, Є. Клімов, М. Піддячий, К. Платонов, М. Пряжников, Н. Самоукіна, Б. Федоришин, В. Чебишева та інші, при цьому значна увага акцентується на особливостях підготовки школярів до професійного самовизначення (П. Атутов, О. Вітковська, Є. Головаха, В.

Синявський, М. Тименко, С. Чистякова, П. Шавір, М. Янцур та ін.).

Окрім того, окремі аспекти дослідження формування готовності старшокласників до професійного самовизначення висвітлені у дисертаційних працях О. Капустіної, М. Коломійця, А. Кучерявого, О. Мельник, О. Моріна, А. Назарчука та ін. Проте вивчення науково-теоретичних підходів, спрямованих на створення і реалізацію проекту підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, не стало предметом окремого наукового дослідження.

Аналіз низки наукових праць і практики роботи вищих навчальних закладів дозволив виявити певні суперечності між: сучасними потребами суспільства у професійно компетентних соціальних педагогах і вимогами до їх діяльності та недостатнім рівнем організації цілеспрямованої підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників; важливістю розвитку професійної компетентності студентів щодо здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників і недостатнім рівнем сформованості в них практичних навичок в означеному напрямі діяльності; психолого-фізіологічними особливостями старшого шкільного віку як визначального у професійному самовизначенні та реальними умовами надання їм допомоги в реалізації їх потреб та інтересів.

Отже, актуальність дослідження, пошуки шляхів зняття протиріч і вирішення проблеми ефективної підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників зумовили вибір теми дослідження – ***«Підготовка майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає плану наукових досліджень кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності».

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 24.12.2009 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 23.02.2010 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності соціально-педагогічних умов та змістово-організаційного забезпечення процесу підготовки соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Реалізація поставленої мети обумовила такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутнього соціального педагога до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

2. Визначити критерії, показники та виявити рівні готовності студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

3. Розробити і впровадити експериментальний проект підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників у спеціально створених соціально-педагогічних умовах.

4. Перевірити ефективність соціально-педагогічних умов, змістово-організаційного забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи в загальноосвітньому навчальному закладі.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови та змістово-організаційне забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс *методів дослідження*: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення) з метою визначення понятійного апарату дослідження, обґрунтування концептуальних положень, наукових підходів і висновків; *контент-аналіз* змісту навчальних планів і програм вищих навчальних закладів для виявлення змістового забезпечення підготовки студентів до вирішення питань, які стосуються професійного самовизначення старшокласників; *прогнозування* задля визначення соціально-педагогічних умов професійної підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників; *емпіричні: діагностичні* (спостереження, анкетування, бесіда, тестування) з метою вивчення реального стану проблеми у практиці вищої школи; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний), що дозволило здійснити перевірку ефективності впровадження розроблених соціально-педагогічних умов, проекту, організаційних форм та змісту процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу залежностей між досліджуваними процесами.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення філософії і педагогіки про виховання та соціалізацію особистості (І. Бех, М. Лукашевич, В. Москаленко, А. Мудрик та ін.); теорії сучасної філософської освіти (А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Кремень та ін.); концепції соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверева, А. Капська, С. Савченко, С. Харченко та ін.); теоретичні засади підготовки соціальних педагогів до здійснення професійної діяльності (В. Бочарова, Ю. Галагузова, О. Карпенко, Л. Міщик, В. Поліщук, З. Фалинська та ін.); положення про особистісно-зорієнтований підхід у професійному становленні майбутніх фахівців (І. Бех, Д. Пашенко, О. Пехота, Б. Федоришин та ін.); ідеї організації допрофесійної підготовки старшокласників (Г. Балл, В. Рибалка, Я. Цехмістер, С. Чистякова та ін.); а також державні документи щодо професійного самовизначення молоді – Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996 р.), Концепція державної системи професійної орієнтації населення (1994 р.), Концепція профорієнтації учнівської молоді (1994 р.), Концепція профільного навчання в старшій школі (2003 р.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: – *вперше обґрунтовано* теоретичні засади та *систематизовано* концептуальні положення щодо підготовки майбутнього соціального педагога до супроводу професійного самовизначення старшокласників, сутність та зміст професійного самовизначення старшокласників загальноосвітнього навчального

закладу; *розкрито* сутність поняття «соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласника»; *виявлено та обґрунтовано* соціально-педагогічні умови (проектування професійної підготовки; системність та поетапність у процесі підготовки; забезпечення особистісно-орієнтованого підходу у навчанні студентів; практико-орієнтований навчальний процес; розширення суб'єктів взаємодії у підготовці; впровадження у навчально-виховний процес інформаційних освітніх технологій) підготовки студентів до здійснення даного процесу; *визначено* критерії (мотиваційно-цільовий, емоційно-вольовий, особистісно-психофізіологічний, когнітивно-аналітичний, процесуально-технологічний), показники та рівні готовності студентів до супроводу професійного самовизначення (*високий, середній, низький*);

– *уточнено* особливості соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників; напрями соціально-педагогічної діяльності, які забезпечують формування готовності старшокласника до професійного самовизначення (професійна просвіта, професійне виховання, професійна профілактика, професійна діагностика, професійне консультування, професійне прогнозування, розвивальна та корекційна робота, професійна співпраця);

– *подальшого розвитку* набули організаційні форми роботи з підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, система взаємодії з соціальними педагогами-практиками в роботі з учнями старших класів.

Практичне значення одержаних результатів: розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс дисципліни «Основи професійної роботи», спецкурсу «Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» вищих навчальних закладів та програму курсу підвищення кваліфікації соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів «Організація супроводу професійного самовизначення старшокласників» в умовах інституту післядипломної педагогічної освіти; впроваджено проект підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників; відповідно до описаних соціально-педагогічних умов підібрано та апробовано змістово-організаційне забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Матеріали дисертації можуть бути використані у процесі професійної підготовки студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» у вищих навчальних закладах, у системі післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації соціальних педагогів і спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Результати дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-08/06-01-799 від 26.06.2012 р.), Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04-09/01-85 від 22.06.2012 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 101-28/03 від 17.05.2012 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 445-33 від 23.05.2012 р.); у процес підвищення кваліфікації соціальних педагогів Івано-Франківської області в Інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка №

01/405 від 20.06.2012 р.); у соціально-виховний процес Тисменицької ЗОШ І–ІІІ ст., Угринівської ЗОШ І–ІІІ ст. № 1, Ямницької ЗОШ І–ІІІ ст. Тисменицького району Івано-Франківської області (довідка № 169/04-25/04 від 27.06.2012 р.).

До участі в констатувальному і формуальному експериментах було залучено 238 студентів 3–4 курсів вищих навчальних закладів (на констатувальному етапі експерименту – 238, на формуальному – 151, із них експериментальна група становила 73 особи, контрольна – 78); 63 соціальних педагоги, 96 старшокласників, 27 викладачів вищих навчальних закладів, 2 спеціалісти центру зайнятості, 5 спеціалістів різних закладів, фірм та підприємств області, 14 волонтерів, 52 батьків старшокласників.

Особистий внесок здобувача. У підрозділі «Методика виявлення креативних якостей особистості» монографії «Дослідження креативної культури особистості старшокласника» (у співавторстві з Л. Барабашук та В. Костівим) авторським є розробка опитувальника для виявлення рівня сформованості креативних якостей особистості; у статті «Формування готовності соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників» (у співавторстві з Г. Михайлишин), авторським є теоретичний аналіз проблеми формування готовності студентів до професійної діяльності та визначення структурних компонентів готовності до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження було оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних – «Народознавчі технології охорони і збереження здоров'я дітей та молоді» (Івано-Франківськ, 2010), «Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика» (Суми, 2011), «Оновлення змісту професійної освіти майбутніх педагогів ДНЗ і ЗОШ І ступеня: парадигми ХХІ сторіччя» (Івано-Франківськ, 2011), «Психологія і педагогіка: актуальні питання ХХІ століття» (Одеса, 2011), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Полтава, 2012), всеукраїнських – «Система діяльності обласних відділень МАН України у формуванні креативної культури учнівської молоді» (Івано-Франківськ, 2007), «Формування культури родинного виховання: проблеми і перспективи» (Івано-Франківськ, 2008), «Підготовка молоді до сімейного життя: проблеми і перспективи» (Івано-Франківськ, 2011), «Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня» (Івано-Франківськ, 2012), «Актуальні проблеми підготовки фахівців у вищій школі» (Слов'янськ, 2012), регіональних – «Професійна кар'єра педагога: динаміка, основні проблеми, шляхи їх вирішення» (Івано-Франківськ, 2007), «Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи» (Івано-Франківськ, 2007), «Інтелект і особистість» (Київ, 2010). Результати дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та щорічних звітних науково-практичних конференціях викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 2006 – 2012 рр.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображено у 16 наукових працях. Серед них: 1 підрозділ (у співавторстві) у

колективній монографії, 2 методичних рекомендації, 7 статей – у наукових фахових виданнях України, 6 статей – у збірниках матеріалів наукових конференцій (5 одноосібних, 1 стаття у співавторстві).

Загальний обсяг особистого доробку 11,09 друкованих аркушів.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 270 сторінок, із них – 189 сторінок основного тексту. 18 додатків складають 49 сторінок. Робота вміщує 11 таблиць і 19 рисунків на 17 сторінках. Список використаних джерел налічує 289 найменувань, із них – 5 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет; представлено основні теоретико-методологічні засади та методи пошукової роботи; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про їх апробацію та впровадження, надано відомості про структуру роботи.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників»* – здійснено теоретичне обґрунтування проблеми підготовки соціальних педагогів у науковій літературі; охарактеризовано сутність педагогічного феномена «професійне самовизначення» і наукові підходи до вирішення проблеми професійного самовизначення старшокласників в умовах загальноосвітнього навчального закладу; розкрито особливості соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників як необхідної складової професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Доведено необхідність цілеспрямованої підготовки соціальних педагогів, здатних оволодівати сучасними формами роботи, сукупністю професійних дій, спрямованих на підтримку, захист, поліпшення соціального функціонування дітей та молоді, попередження негативних процесів у їх житті, створення оптимальних умов для саморозвитку, самоствердження і самореалізації особистості.

Обґрунтовано основні теоретичні аспекти професійної підготовки: концептуальні положення змісту професійної освіти (особистісна зорієнтованість, культурологічність, ціннісність, компетентнісність, синергетичність); наукові підходи (системний, особистісний, діяльнісний, соціально-педагогічний, технологічний); представлено особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів, зокрема: цілісність, неперервність, цілеспрямованість, єдність теоретичної і практичної підготовки, узгоджена взаємодія структурних компонентів підготовки, поєднання загальнокультурної, психолого-педагогічної, методичної підготовки студентів (О. Безпалько, А. Капська, Л. Міщик, З. Фалинська, С. Харченко та ін.); розкрито професійну підготовку як соціально-педагогічну систему, в основі якої лежать теорія, навчальна дисципліна і професійна діяльність фахівця (В. Бех, І. Зверєва, Л. Міщик, А. Мудрик, Є. Холостова, Б. Шапіро та ін.); окреслено психолого-педагогічні аспекти роботи з дітьми і молоддю (Г. Балл, Д. Закатнов, І. Козубовська, М. Піддячий, Н. Побірченко, Л. Ткачук, Б. Федоришин та ін.);

охарактеризовано особливості професійного самовизначення старшокласників (П. Атутов, М. Захаров, В. Зінченко, Є. Клімов, Є. Павлютенков, М. Янцур та ін.).

Розкрито суть поняття «професійне самовизначення», яке розглядається як важливий аспект загального розвитку особистості (за Є. Головахою, В. Чебишевою), як ставлення особистості до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності (М. Захаров, С. Чистякова, Ю. Гільбух та ін.). Представлено авторське тлумачення поняття «професійне самовизначення» як процесу самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних властивостей, здібностей та інтересів, необхідних для прогнозованої професійної діяльності, що сприяє внутрішній готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії.

Виявлено, що процес професійного самовизначення старшокласників тісно пов'язаний із процесом профорієнтації. Проте відмінність між ними (за М.

Пряжниковим) полягає в тому, що перший більше співвідноситься з поняттями «самоорієнтація», «самовизначення», а другий – орієнтує респондента на запропонований вибір.

Доведено, що для старшокласника особливої актуальності набувають завдання щодо соціального й особистісного самовизначення як визначення себе й свого місця в дорослому житті. Обґрунтовано необхідність урахування соціальним педагогом психологічних та соціальних особливостей юнацького віку (розвиток самосвідомості, здатність до самопізнання, самоаналізу, самооцінки, самостійності, відповідальності, функціонування рефлексивних механізмів, становлення особистісної зрілості та ін.), що актуалізує процеси особистісного, соціального і професійного самовизначення.

Встановлено, що повноцінне включення старшокласника в доросле життя як фахівця неможливе без цілеспрямованого системного супроводу його професійного самовизначення, що потребує підготовки спеціалістів, здатних реалізувати означені завдання, та виявлення адекватних соціально-педагогічних умов підготовки студентів до здійснення супроводу старшокласників у даному процесі.

Супровід (згідно з поглядами О. Шпака, Н. Угляренко) – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної і педагогічної допомоги в ситуації вибору нового способу життєдіяльності, що передбачає пошук прихованих резервів людини, активізації готовності покладатися на власні можливості. Основний акцент у супроводі професійного самовизначення робиться на створенні умов для природного розвитку та підвищення потенціалу особистості.

Виявлено, що у психологічному плані супровід розглядається як створення соціально-психологічних умов для розвитку, виховання і навчання дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, особистісного і професійного самовизначення (М. Бітянова, Н. Глуханюк, Р. Овчарова); у психолого-педагогічному аспекті супровід трактується як метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору (М. Губанова, Н. Жемера, Д. Закатнов, В. Зінченко, І. Кравченко, О. Мельник та ін.). Доведено, що у соціальному аспекті супровід необхідно розглядати в контексті забезпечення оптимальних соціально-психологічних і соціально-педагогічних умов життєдіяльності сім'ї, дітей та молоді шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та підтримки (Г. Лактіонова, А. Капська, Н. Комарова, І. Пеша та ін

).

Супровід професійного самовизначення старшокласника з позицій соціальної педагогіки полягає в наданні допомоги особистості в усвідомленому плануванні перспектив свого професійного розвитку, формуванні її як суб'єкта професійного самовизначення.

Представлено авторський варіант поняття *«соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників»* як процесу, який включає комплекс цілеспрямованих, безперервних, послідовних соціально-педагогічних дій, які допомагають особистості учня усвідомити конкретну життєву ситуацію, сприяють розкриттю, активізації особистісного потенціалу, розширенню меж соціального досвіду і сприяють готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії.

Виявлено й охарактеризовано *особливості* соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників: цілеспрямованість, комплексність, безперервність, тривалість у часі, вмотивованість, прогнозованість результату.

Представлено соціально-педагогічний супровід як комплексний процес, який включає: супровід-співробітництво, супровід-ініціювання, супровід-попередження (передбачення помилкових та вибір адекватних рішень), реалізувати який можна в різних напрямках діяльності при здійсненні професійного самовизначення старшокласників (професійна просвіта, професійне виховання, професійна профілактика, професійна діагностика, професійне консультування, професійне прогнозування, розвивальна та корекційна робота, професійна співпраця).

Доведено, що реалізація супроводу професійного самовизначення та напрямів його впровадження потребує професійної готовності спеціалістів до діяльності в означеній сфері. Професійна готовність соціального педагога як якісне новоутворення формується у процесі професійної підготовки, а тому постає необхідність у забезпеченні соціально-педагогічних умов ефективної підготовки студентів до даного напрямку діяльності.

Констатовано, що *соціально-педагогічні умови* є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників, які сприяють забезпеченню ефективності процесу формування готовності майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників. До таких умов віднесено: 1) проектування процесу підготовки студентів до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників; 2) дотримання принципу системності та поетапності професійної підготовки; 3) застосування особистісно-орієнтованого підходу, спрямованого на розвиток діалогічної взаємодії суб'єктів; 4) організація практико-орієнтованого навчального процесу, який сприяє формуванню суб'єктної позиції в освітній діяльності; 5) розширення суб'єктів взаємодії у підготовці; 6) використання у навчально-виховному процесі інформаційних освітніх технологій.

Специфіка реалізації соціально-педагогічних умов потребує вирішення питання професійної підготовки студентів до означеного напрямку діяльності.

У другому розділі *«Шляхи підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників»* – охарактеризовано реальний стан підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників; розкрито суть поняття «готовність»

і визначено критерії, показники та рівні готовності студентів до даного напрямку діяльності; представлено алгоритм проектування підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників; здійснено експериментальну перевірку ефективного впливу соціально-педагогічних умов, змістово-організаційного забезпечення підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Здійснено аналіз реального стану підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників. Встановлено, що в загальному переліку професійних умінь, визначених Державним галузевим стандартом, лише 2,94% із них спрямовані на вирішення визначених нами завдань, що вказує на їх недостатність. Виявлено, що відсоток змістових модулів, назви яких безпосередньо свідчать про спрямованість на розв'язання завдань щодо підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, становить 8% від загальної їх кількості. Це засвідчило, що змістові модулі професійної та практичної підготовки студентів недостатньо забезпечують підготовку майбутніх фахівців до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Для визначення готовності студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників проведено констатувальний експеримент. Виявлено, що 23,53% студентів третіх курсів не змогли назвати форми роботи, які сприяли б професійному самовизначенню старшокласника; 67,65% відповіли, що можуть це зробити за допомогою тестування; 8,82% дали різні відповіді (консультування, інформування тощо). Встановлено, що 17,46% соціальних педагогів-практиків не вдалось назвати етапи профорієнтаційної діяльності у школі. Зафіксовано, що із 63 респондентів-практиків лише 28,57% надавали консультативну допомогу з питань вибору майбутньої професії. З'ясовано, що і соціальні педагоги-практики, і майбутні соціальні педагоги відчувають певний дефіцит у практико-орієнтованих знаннях.

Щоб розгортати надалі констатувальний і формувальний експеримент, було визначено *критерії та показники готовності* майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників: мотиваційно-цільовий, емоційно-вольовий, особистісно-психофізіологічний, когнітивно-аналітичний, процесуально-технологічний.

Мотиваційно-цільовий критерій відображає готовність студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, яка передбачає прояв таких *показників*: глибокий інтерес та усвідомлене бажання здійснювати цю діяльність; уміння реалізувати стратегічні та тактичні цілі і наміри в даному виді соціально-педагогічної діяльності; потреба в оволодінні спеціальними знаннями, уміннями, навичками, необхідними для здійснення супроводу професійного самовизначення.

Емоційно-вольовий критерій характеризується проявом таких *показників*: емоційної стійкості, врівноваженості; установки на цілеспрямовані дії; комфортності у спілкуванні; високого рівня самоконтролю і саморегуляції та вміння мобілізувати себе на самоосвіту й самовдосконалення.

Особистісно-психофізіологічний критерій відображає готовність студентів до прояву професійних якостей – психофізіологічних, перцептивно-рефлексивних, ділових, комунікативних, морально-етичних, творчих, – що сприяє активній

взаємодії майбутніх соціальних педагогів і старшокласників.

Когнітивно-аналітичний критерій забезпечується проявом таких *показників*: наявністю знань у сфері суспільних, гуманітарних, юридичних, медичних наук, необхідних для реалізації завдань супроводу професійного самовизначення старшокласників; умінням аналізувати та трансформувати інформацію; знанням ефективних профдіагностичних методик та організації різних форм діяльності.

Процесуально-технологічний критерій характеризується такими *показниками*: актуалізація сукупності знань та співвідношення їх із завданнями щодо розв'язання проблем супроводу професійного самовизначення старшокласників; трансформація набутих знань у технологію практичної діяльності; уміння добирати оптимальні методи, засоби у розв'язанні поставлених завдань; оволодіння технологічною культурою здійснення супроводу професійного самовизначення.

Визначені критерії та показники дозволили охарактеризувати *рівні готовності* майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників: низький, середній, високий.

У студентів із *низьким рівнем готовності* до супроводу професійного самовизначення відсутній інтерес до означеного напряму діяльності, недостатній рівень знань, сформованості професійних якостей і професійних умінь за вказаним напрямом, слабка вираженість самоконтролю й саморегуляції, відсутня потреба у здійсненні означеної діяльності та самовдосконаленні.

Студенти із *середнім рівнем готовності* характеризуються наявністю нестійкого (ситуативного) професійного інтересу, сформованістю домінуючих професійних якостей, достатнім рівнем засвоєння основних знань і умінь щодо супроводу професійного самовизначення, певною готовністю цілеспрямовано організовувати окремі форми роботи за вказаним напрямом.

Для студентів, які проявляють *високий рівень готовності*, характерні: стійкий професійний інтерес до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників, сформованість знань і умінь, визначених для даної сфери діяльності, уміння творчо застосовувати набуті знання, значно виражені самоконтроль, саморегуляція та усвідомлене бажання самовдосконалюватися під час здійснення такої діяльності.

Шкала балів і максимально можлива їх кількість встановлена для кожного критерію окремо, відповідно до конкретних методик та методів діагностики (авторська анкета, методика на визначення мотивації до успіху і уникнення невдач А. Реана, тест «Самооцінка сили волі» Є. Ільїна та Є. Фещенко, методики «САН», «КОЗ–2» В. Синявського, Б. Федоришина та ін.).

На констатувальному етапі дослідження виявлено, що із 151 учасника експерименту 44,37% (67 осіб) виявили низький рівень готовності майже за всіма критеріями, середній рівень готовності – 47,02% (71 особа) та високий – тільки 8, 61% (13 осіб).

Отримані негативні результати констатувального експерименту (недостатність професійних умінь, визначених Державним галузевим стандартом, змістових модулів, значний відсоток студентів із низьким рівнем готовності до супроводу професійного самовизначення старшокласників) спонукали до розробки *проекту* підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного

самовизначення старшокласників. Розроблений *проект* дозволив відобразити конкретну мету, завдання, зміст, соціально-педагогічні умови та змістово-організаційне забезпечення цього процесу.

Виокремлені нами соціально-педагогічні умови передбачали забезпечення організаційно-педагогічного супроводу професійної підготовки соціальних педагогів, оновлення системи професійної підготовки, виявлення і впровадження ефективних форм та змісту професійної підготовки студентів до визначеного напрямку професійної діяльності.

Змістове забезпечення, яке впливало на якість підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, відображене у: навчальному курсі «Основи профорієнтаційної роботи» та спецкурсі «Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників», частково у вигляді окремих тем таких навчальних курсів, як «Основи соціально-педагогічних досліджень», «Психодіагностика», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціальна педагогіка», «Самовиховання і саморегуляція особистості»; завданнях різних видів практики (навчально-ознайомлююча практика в загальноосвітніх навчальних закладах; навчально-ознайомлююча практика в закладах інтернатного типу; літня педагогічна практика в дитячих оздоровчих таборах; соціально-педагогічна практика в закладах освіти); напрямках науково-дослідницької роботи студентів; формах позааудиторної роботи.

Формувальний етап експерименту проводився шляхом організації цілеспрямованого навчання студентів у вищому навчальному закладі та соціальних педагогів на базі обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Його програма реалізовувалася на базі Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (спеціальність «Соціальна педагогіка») та Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у період 2011–2012 років.

Для проведення формувального експерименту було визначено дві групи студентів – експериментальну та контрольну (кількість студентів відповідно 73 та 78 осіб). В експериментальних групах робота проводилася за логікою, зафіксованою в проекті підготовки до супроводу професійного самовизначення старшокласників, у контрольних – здійснювалася за традиційною системою підготовки.

З метою впровадження визначених умов, змісту та форм підготовки соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників окреслено чотири *напрями* формувального експерименту: 1) підготовка студентів до зазначеного виду діяльності; 2) підготовка соціальних педагогів-практиків до роботи зі старшокласниками щодо їх професійного самовизначення; 3) інформаційно-просвітницька робота з викладачами вищої школи; 4) удосконалення змісту, форм і технологій підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення та проведення моніторингу їх готовності до означеного виду діяльності.

Змістово-організаційне забезпечення даного процесу передбачало: формування у студентів системи знань, необхідних для здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників, та блоку умінь (діагностико-аналітичні, комунікативні, організаційні, корекційно-розвивальні, конструктивно-проективні),

які дозволяють соціальним педагогам виконувати різні функції та соціальні ролі, а саме: бути дослідником, посередником, організатором, вихователем, технологом, консультантом, координатором тощо.

Зазначено, що формування готовності студентів до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників є пролонгованим процесом, тому визначено чотири *етапи професійної підготовки*: 1) інформаційно-орієнтовний; 2) проектувально-моделювальний; 3) практико-технологічний; 4) рефлексивно-оцінний. В сукупності вони відображають логіку розгортання технологічного ходу в реалізації процесу підготовки студентів до професійної діяльності.

На *інформаційно-орієнтовному етапі* реалізовані завдання щодо формування у студентів: а) професійної та особистісної орієнтації у засвоєнні змістово-організаційного аспекту діяльності; б) позитивного ставлення та інтересу до зазначеного виду діяльності; в) прояву активності на заняттях; г) уміння аналізувати й узагальнювати досвід роботи з даного питання. З цією метою впроваджено навчальний курс «Основи профорієнтаційної роботи» та спецкурс «Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників», які сприяли формуванню у студентів усвідомлення ролі соціального педагога як координатора супроводу професійного самовизначення старшокласників; ознайомленню їх з основними принципами і технологіями вирішення конкретної проблеми.

Змістова складова підготовки студентів забезпечувалась при цьому низкою лекцій («Кон'юнктура ринку праці та освітніх послуг», «Напрями здійснення супроводу професійного самовизначення» та ін.); інтерактивними бесідами («Вимоги професій», «Формула професійного пошуку»); використанням проблемних ситуацій («Пошук вигоди», «Вибираємо профіль»); дискусій («Вдали чи невдали вибір», «Життєві цінності і вибір професії»); конкурсів («Знавці професій», «Що я вмю» тощо). Водночас студенти оволодівали вміннями діагностування за методикою «КОЗ–2» В. Синявського і Б. Федоришина та особистісним опитувальником 16 РР Р. Кеттела; проведення ігор і вправ профорієнтаційного змісту («День із життя», «Переконай батьків» тощо). Практичні заняття спрямовувалися на пошуки конкретних шляхів, технологій і методик при виборі варіантів дій (моделювання процесу, презентація професії, аналіз ринку праці, прийняття рішення і демонстрування власного «освітнього продукту»). Означені види діяльності значною мірою посилювали рівні вираженості показників мотиваційно-цільового (інтерес, уміння реалізовувати стратегічні й тактичні цілі) та когнітивно-аналітичного (знання змісту та ефективних профдіагностичних методик) критеріїв готовності студентів до визначеного напрямку професійної діяльності.

На цьому етапі студентів активно включено у самостійну навчально-пізнавальну діяльність: відбір необхідної інформації, складання професіограми конкретної професії, розробка індивідуальних завдань для старшокласників, відбір і систематизація нормативних документів щодо професійного навчання тощо. Помітну роль у зростанні рівнів вираженості показників мотиваційно-цільового критерію відіграли індивідуальні форми позааудиторної роботи, тренінги, вікторини, «круглі» столи, конференції та ін.

На другому, *проектувально-моделювальному етапі*, основна увага зосереджувалась на формуванні у студентів глибоких знань про зміст і засоби

здійснення супроводу професійного самовизначення учнів старших класів, самоорганізації власної діяльності, плануванні професіографічних екскурсій, конкурсів, включенні різних суб'єктів до визначеного виду діяльності. Професійно-особистісна позиція студентів проявлялася у виборі технологій та розробці алгоритму їх реалізації; проектуванні різних видів діяльності; розробці сценаріїв занять, конкурсів професійного спрямування.

При цьому суттєву роль відіграли такі методи і форми роботи: ігри і вправи («Змагання мотивів», «Я-образ у професії»), тренінги («Мій професійний вибір», «Самостійне рішення»), ділові ігри («Приймальна комісія», «Профконсультант»), брейн-ринг («Новітні технології у формуванні професійних намірів»), які поглиблювали знання студентів щодо створення умов для ефективного супроводу професійного самовизначення старшокласників, сприяли формуванню навичок створення проектів та моделювання діяльнісного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі, організаційних умінь реалізовувати різні форми роботи, що загалом найбільш відобразилося в показниках емоційно-вольового й особистісно-психологічного та когнітивно-аналітичного критеріїв готовності студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Третій етап – *практико-технологічний* – спрямовувався на формування у студентів професійних умінь і навичок щодо реалізації різних форм роботи із здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників (консультації, корекція змісту проектів, програм супроводу, форм роботи та шляхів їх реалізації тощо). Встановлено, що проведення тренінгів в аудиторний час у ході занять спецкурсу «Супровід професійного самовизначення старшокласників» та в позааудиторний час, студентських конференцій («Професійне прогнозування: особливості і проблеми», «Технології професійного консультування»), створення і діяльність творчої групи студентів у «Центрі профконсультування», участь у Днях відкритих дверей у вищих навчальних закладах сприяло актуалізації знань студентів з питань професійного самовизначення школярів, розвитку професійних якостей та умінь проведення організаційних форм роботи з учнями, готовності до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Доведено, що розроблений і впроваджений проект «ПРОФ-тур» став яскравою сходиною професійної підготовки студентів. Його реалізація дозволила студентам проявити знання й уміння (діагностичні, організаційні, комунікативні, емоційно-вольові та ін.), сприяла формуванню у них навичок здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників. Виявлено, що проведена робота у загальноосвітніх навчальних закладах Тисменицького району Івано-Франківської області із залученням творчої групи студентів та соціальних педагогів-практиків, які здійснювали координацію діяльності студентів, допомогла в усвідомленому виборі старшокласниками певної професії за п'ятьма сферами діяльності (за Є. Клімовим), що відобразилося у кількісних показниках «до» і «після» впровадження проекту.

Встановлено, що активне використання різних завдань під час проходження практик – діагностування професійних нахилів та інтересів (методики «ДДО» Є. Клімова, «ППГ» Л. Кабардової та ін.), аналіз відеороликів про різні професії, проведення профконсультацій з учнями та їхніми батьками; здійснення аналізу професійних інтересів учня; розробка програми супроводу професійного

самовизначення старшокласників; проведення занять у старших класах («Вибір професії», «Мій вибір – моє майбутнє»); ознайомлення старшокласника зі сферою діяльності відповідно до вибраної професії та виконання ним професійних проб помітно вплинули на зростання рівнів вираженості показників процесуально-технологічного та когнітивно-аналітичного критеріїв.

На заключному етапі – *рефлексивно-оцінному* – у студентів формувалися уміння аналізувати й оцінювати як власну діяльність, так і інших, здійснювати корекцію окремих форм роботи, проявляти самостійність і відстоювати прийняте рішення. На даному етапі здійснювались контроль і самоконтроль, розкриття причин появи труднощів, аналіз творчості й активності студентів у практичній діяльності. За результатами проведення практики студенти виступали на підсумкових науково-практичних конференціях («Вивчення професійних намірів старшокласників», «Консультативна допомога школярам у виборі професії» та ін.). При цьому робота студентів оцінювалась викладачами. Встановлено, що 77,76% викладачів вважали необхідним введення навчально-методичного семінару, 88,87% «круглого» столу, 61,11% – розробки освітніх проектів.

Контрольний зріз після формуального експерименту здійснено за методиками, використаними на констатувальному етапі. Встановлено, що за всіма критеріями готовності майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників в експериментальній групі кількість студентів, які належать до високого рівня збільшилася на 41,1%, і становить 49,32% (порівняно 8,22%), а кількість студентів з низьким рівнем готовності зменшилась на 42,46% і становить 4,11%. У контрольній групі динаміка в рівнях була не досить помітною, кількість студентів з високим рівнем збільшилася лише на 1,29%, із середнім – на 8,97%, із низьким зменшилася на 10,26%, що свідчить про незначні позитивні зміни.

Зафіксовано динаміку рівнів готовності студентів експериментальної групи після формуального експерименту, що відображено на рис. 1.

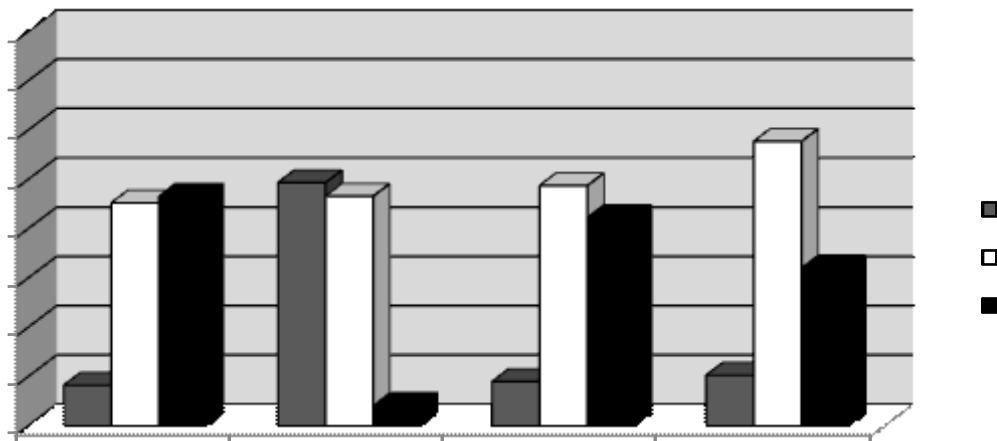

Рис. 1. Динаміка рівнів готовності студентів експериментальної та контрольної груп до супроводу професійного самовизначення старшокласників

Виявлені результати дослідницько-експериментальної роботи підтвердили реалізацію мети та ефективність соціально-педагогічних умов, змісту та форм підготовки студентів до супроводу старшокласників у професійному самовизначенні.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення й нове вирішення актуальної проблеми – підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, що відображено: у теоретичних положеннях про супровід професійного самовизначення старшокласників, проектуванні процесу підготовки студентів, виявленні соціально-педагогічних умов, змістово-організаційному забезпеченні як важливих структурних елементів навчально-виховного процесу, що впливають на процес формування готовності майбутніх соціальних педагогів до цієї діяльності. Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення мети й вирішення поставлених завдань, що дозволяє зробити відповідні висновки:

1. Встановлено, що проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників досить ґрунтовно висвітлена у психолого-педагогічній літературі. Наявні концептуальні положення професійної підготовки (особистісна зорієнтованість, культурологічність, ціннісність, компетентнісність, системність, синергетичність) та наукові підходи до цієї проблеми (системний, особистісний, діяльнісний, соціально-педагогічний, технологічний) засвідчують теоретичне обґрунтування структури особистісної професіоналізації студентів у процесі підготовки до конкретного виду діяльності.

Розкрито сутність професійної підготовки соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників як ступеневого процесу передачі спеціальних знань, формування відповідних умінь, навичок, професійних цінностей і якостей особистості майбутнього спеціаліста, які в сукупності свідчать про готовність майбутнього фахівця до супроводу професійного самовизначення старшокласників, що включає: спеціальні знання з проблеми професійного самовизначення; широкий спектр умінь; професійну спрямованість на таку діяльність; комплекс професійно-важливих якостей особистості; стійку професійну орієнтацію на розв'язання проблем професійного самовизначення старшокласників та уміння взаємодіяти з ними; уміння вибору ефективних технологій, форм, засобів і методів здійснення означеного напрямку роботи.

З'ясовано, що «соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників» можна визначити як процес, що містить комплекс цілеспрямованих, послідовних, безперервних соціально-педагогічних дій, які допомагають особистості учня усвідомити конкретну життєву ситуацію, сприяють розкриттю, активізації особистісного потенціалу, розширенню меж соціального досвіду і сприяють готовності до усвідомленого вибору професії.

Виявлено особливості даного процесу: стимулювання природного розвитку особистості; надання допомоги в самооцінці своїх психофізіологічних якостей, професійних здібностей та інтересів; розширення меж соціального та професійного досвіду учня, підвищення його адаптивних можливостей до обраної професії; розвиток суб'єктного потенціалу старшокласників; тривала допомога суб'єктам з метою збереження, відновлення, захисту й реалізації прав у суспільстві. Окреслено мету означеного процесу (формування свідомої, активної, професійно мобільної особистості як суб'єкта професійного самовизначення, здатної до самостійного виваженого професійного вибору), яка реалізується через такі основні напрями соціально-педагогічної діяльності: професійна просвіта; професійна профілактика; професійна діагностика; професійне консультування; професійне прогнозування; розвивальна та корекційна робота; професійна співпраця.

2. У ході дослідження визначено такі структурні критерії та показники готовності студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників: мотиваційно-цільовий, емоційно-вольовий, особистісно-психофізіологічний, когнітивно-аналітичний, процесуально-технологічний. Визначені критерії і показники дозволили окреслити рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників (низький, середній, високий). Результати констатувального етапу дослідження дозволили встановити, що значний відсоток студентів ЕГ – 46,57% знаходяться на низькому рівні за означеними критеріями готовності; 45, 21% – середньому і лише 8,22% – високому. Отримані дані засвідчують необхідність цілеспрямованого формування готовності студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників у навчальній і позанавчальній діяльності.

3. Розроблено і впроваджено експериментальний проект підготовки студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, що передбачав взаємодію таких структурних елементів: мети (формування готовності до супроводу професійного самовизначення старшокласників), завдань (формування інтересу, професійно важливих якостей та оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками для здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників), критеріїв готовності, етапів (інформаційно-орієнтовного, проектно-моделювального, практико-технологічного, рефлексивно-оцінного); основних напрямів (підготовки студентів, соціальних педагогів-практиків, інформаційно-просвітницької роботи з викладацьким складом), принципів (системності та цілісності підготовки, орієнтації на розвиток особистості майбутнього фахівця, єдності професійно-теоретичної і практичної підготовки), змістової складової, різних форм і методів роботи зі студентами, контролю, оцінки, самооцінки результатів підготовки і готовності до означеного напрямку діяльності.

4. У дослідженні експериментально перевірено соціально-педагогічні умови (проектування професійної підготовки; системність та поетапність у процесі підготовки; забезпечення особистісно-орієнтованого підходу в навчанні студентів; практикоорієнтований навчальний процес; розширення суб'єктів взаємодії у підготовці; впровадження у навчально-виховний процес інформаційних освітніх технологій) та змістово-організаційне забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників. Змістова складова: курс «Основи профорієнтаційної роботи», спецкурс «Соціально-

педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників» для студентів, програма курсу «Організація супроводу професійного самовизначення старшокласників» для соціальних педагогів-практиків, проведення форм і методів роботи зі студентами (цикл занять: «Професійна спрямованість особистості», «Організація професійно просвітницької роботи серед шкільної молоді»); профорієнтаційні тренінги («Твій вибір – твоє майбутнє», «Світ професій»); ігри та творчі вправи профорієнтаційного змісту («Змагання мотивів», «Я-образ у професії»); конкурси («Автопортрет», «Знавець професії»); рольові і ділові ігри та проблемні ситуації («День із життя», «Переконай батьків», «Профконсультант»); моделювання окремих бесід зі старшокласниками («Вимоги професій», «Особистий професійний план»); дискусії («Вдалий чи невдалий вибір», «Життєві цінності і вибір професії»), застосування діагностичного інструментарію сприяли результату підготовки – формуванню готовності до студентів до означеного напряму діяльності.

Домінуючим в експериментальній роботі було використання проекту «ПРОФ-тур», що дозволило розгорнути багатогранну діяльність у школах Івано-Франківської області, де експертами були соціальні педагоги-практики. Проектування процесу супроводу професійного самовизначення старшокласників підтвердило думку про доцільність проведення такого напряму роботи за умови активної взаємодії з різними суб'єктами, і зокрема з соціальними педагогами, батьками та студентами-волонтерами. При цьому студенти самостійно моделювали професійний вибір кожного старшокласника й виводили його на фінал вибору.

На основі зіставлення проведеної експериментальної роботи та отриманих результатів доведено, що впровадження означених соціально-педагогічних умов, змістово-організаційного забезпечення, етапів, спрямованих на підготовку майбутніх соціальних педагогів, зумовили суттєві статистичні зміни в кожному з критеріїв готовності та рівнях сформованості готовності студентів до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників: в експериментальній групі зафіксовано збільшення числа респондентів з високим і середнім рівнями за п'ятьма критеріями готовності відповідно з 8,22% до 49,32% (майже у 6 разів); та з 45,21% до 46,57%; а також зменшився відсоток респондентів з низьким рівнем з 46,57% до 4,11% (більше ніж у 10 разів). У той же час у контрольній групі рівні готовності майже не змінилися.

Запропоновані результати даного дослідження не вичерпують розв'язання всіх аспектів проблеми підготовки студентів до здійснення супроводу професійного самовизначення старшокласників. Перспективним у подальших наукових дослідженнях ми можемо назвати: удосконалення соціально-педагогічних умов формування готовності студентів до супроводу професійного самовизначення школярів; технологізацію підготовки соціальних педагогів за даним напрямом діяльності; вивчення впливу зовнішнього незалежного оцінювання на професійне самовизначення старшокласників.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Протас О. Л. Основи профорієнтаційної роботи [методичні рекомендації] / автор-упорядник О. Л. Протас. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – 68 с.
2. Протас О. Л. Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників [методичні рекомендації] / автор-упорядник О. Л. Протас. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – 98 с.
3. Протас О. Л. Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення як умова забезпечення психічного здоров'я старшокласників / О. Л. Протас // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2010. – Вип. XXXV. Педагогіка. – С. 109–114.
4. Протас О. Л. Підготовка старшокласників до професійного самовизначення як соціально-педагогічна проблема / О. Л. Протас // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2011. – Вип. XXXVI. Педагогіка. – С. 174–179.
5. Протас О. Л. Вивчення стану підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників / О. Л. Протас // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2012. – Вип. XLI. Педагогіка. – С. 52–56.
6. Протас О. Л. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників / О. Л. Протас // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. (спецвипуск) : у 2-х ч. / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ, 2012. – Спецвип. 8. – Ч. II. – С. 86–94.
7. Протас О. Л. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників засобами впровадження інноваційних технологій / О. Л. Протас // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.] – КиївВінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – Випуск 33. – С. 451–456.
8. Протас О. Л. Експериментальна перевірка моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників / О. Л. Протас // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. / за ред. А. Й. Капської; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : [б.в.], 2012. – Вип. 15. – С. 63–74. – (Сер. № 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка).

9. Протас О. Л. Формування готовності соціальних педагогів до супроводу профорієнтаційного самовизначення старшокласників / Г. Й. Михайлишин, О. Л. Протас // Психологія і педагогіка: Актуальні питання XXI століття : матеріали Міжн. наук. практ. конф., Одеса, 25–26 листопада 2011 року. – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2011. – С. 61–63.
10. Протас О. Л. Особливості професійного самовизначення обдарованих учнів у сфері педагогічної діяльності / О. Л. Протас // Система діяльності обласних відділень МАН України у формуванні креативної культури учнівської молоді : матеріали конференції з нагоди 10-річчя діяльності Івано-Франківського обласного відділення МАН України. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – С. 143–146.
11. Протас О. Л. Особливості взаємодії школи та батьків у професійній орієнтації старшокласника / О. Л. Протас // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2008. – Вип. XXII–XXIII. Педагогіка. – С. 302–308.
12. Протас О. Л. Проблеми професійного самовизначення обдарованих дітей загальноосвітньої школи / О. Л. Протас // Інтелект і особистість: матеріали семінару «Інтелект і особистість» та круглого столу «Структура особистості дитини у віковому вимірі» (27 квітня 2010 р.) / НАПН, Ін-т обдар. дитини. – К., 2010. – С. 48–49.
13. Протас О. Л. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійному самовизначенні старшокласників / О. Л. Протас // Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 травня 2011 року). – Суми : РВВ СОІППО, 2011. – С. 203–205.
14. Протас О. Л. Дослідження схильності майбутніх педагогів до професійної діяльності (на матеріалах обстежень першокурсників Педагогічного інституту) / О. Л. Протас // Професійна кар'єра педагога: динаміка, основні проблеми, шляхи їх вирішення : зб. наук. повідомлень обласної наук.практ. конф. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2007. – С. 82–89.
15. Протас О. Л. Методика виявлення креативних якостей особистості / Барабашук Л., Костів В., Протас О. // Дослідження креативної культури особистості старшокласника : [колективна монографія] / за ред. В. Кости́ва. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 71–80.
16. Протас О. Л. Емпатійність як моральна і релігійна цінність, її значення у професійній діяльності педагога / О. Л. Протас // Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми і перспективи : матеріали конф. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 93–97.

АНОТАЦІЇ

Протас О. Л. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОНМС України, Київ, 2012.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищій школі України до супроводу професійного самовизначення старшокласників. Проаналізовано концептуальні положення та наукові підходи до даної проблеми, розглянуто зміст та особливості соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників. Розкрито сутність професійної підготовки соціальних педагогів і визначено критерії, показники та рівні їх професійної готовності до означеного виду діяльності.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено соціально-педагогічні умови, форми та зміст процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників. Ефективність соціально-педагогічних умов та змістово-організаційного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення доведено й перевірено експериментально.

Ключові слова: професійна підготовка, професійне самовизначення, соціально-педагогічний супровід, проектування процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до супроводу професійного самовизначення старшокласників, готовність студентів до супроводу професійного самовизначення старшокласників.

Протас О. Л. Подготовка будущих социальных педагогов к сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОНМС Украины, Киев, 2012.

Диссертационная работа посвящена теоретико-экспериментальному исследованию проблемы подготовки будущих социальных педагогов к сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников.

В результате изучения психологической, педагогической и социологической литературы проанализированы базовые понятия: «профессиональное самоопределение», «социально-педагогическое сопровождение», «подготовка», «подготовка будущих социальных педагогов к социально-педагогическому сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников» и «готовность будущих социальных педагогов к социально-педагогическому сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников».

Проанализированы концептуальные положения (личностная ориентированность, культурологичность, ценность, компетентность, синергетичный) и научные подходы (системный, личностный, деятельностный, социально-педагогический, технологичный) к профессиональной подготовке будущих социальных педагогов, содержание и специфику сопровождения профессионального самоопределения старшеклассников. Раскрыта сущность профессиональной подготовки студентов, разработаны критерии (мотивационно-целевой, эмоционально-волевой, личностно-психофизиологический, когнитивно-аналитический, процессуально-технологический), показатели и уровни их профессиональной готовности (низкий, средний, высокий) к этому направлению деятельности.

Определены социально-педагогические условия эффективной подготовки студентов к сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников: проектирование процесса подготовки студентов к определенному направлению профессиональной деятельности; следование принципу системности и поэтапности в процессе подготовки; обеспечение личностно-ориентированного подхода, направленного на развитие диалогического взаимодействия субъектов; организация практико-ориентированного учебного процесса, который способствует формированию субъектной позиции в образовании; расширение субъектов взаимодействия в подготовке; внедрение в учебно-воспитательный процесс информационно-образовательных технологий.

Научно обосновано проектирование процесса подготовки будущих социальных педагогов к сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников. Выделены его структурные элементы: цель, содержание, формы организации процесса обучения, контроль, оценка, самооценка результатов подготовки и готовность к деятельности.

Сравнительный анализ показателей готовности студентов к социально-педагогическому сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников в экспериментальных и контрольных группах в процессе исследования подтвердил, что использование предложенных условий, форм и содержания процесса обучения способствует значительному повышению уровня их сформированности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональное самоопределение, социально-педагогическое сопровождение, проектирование процесса подготовки будущих социальных педагогов к сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников, готовность студентов к сопровождению профессионального самоопределения старшеклассников.

Protas O. L. The training of future social pedagogues to accompaniment in senior pupils professional self-determination. - Manuscript.

The thesis is submitted for acquiring a Candidate of Pedagogical Science degree speciality 13.00.05 - Social Pedagogics. - The national Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Department of Education and Science, Young People and Sport of Ukraine, Kyiv, 2012

The thesis presents the theoretical and experimental research of the problem considering the preparation of future social pedagogues to accompaniment in senior pupils professional self-determination as it is in the system of higher education in Ukraine. In the paper, the conceptual principles of the problem and various scientific approaches to the question have been studied and analyzed; the content and the peculiarities of the social pedagogical accompaniment in senior pupils professional self-determination have been reviewed. Furthermore, the dissertation reveals the essence of the professional training for social pedagogues and the author determines the criteria and levels of their professional qualification. The paper also contains the theoretical grounds and results of experimental checks of pedagogical conditions, forms, and content of the very process of training future social pedagogues to accompaniment in senior pupils professional self-determination. The effectiveness of the pedagogical and organizational conditions suggested in the dissertation as necessary for efficient training of the future social pedagogues to accompaniment in the professional self-determination of senior pupils has been experimentally proved.

Key words: professional training, professional self-determination, social pedagogical accompaniment, modeling of the training of future social pedagogues to accompaniment in senior pupils professional self-determination, qualification of students to accompaniment in senior pupils professional self-determination.